

П. Петрашина, А. Волков

АТРИБУТАЦІЯ ДИМЛЕНОГО ГЛЕЧИКА З АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ОБ'ЄКТУ ПОЧАТКУ XVIII ст. НА КАМ'ЯНСЬКІЙ СІЧІ

У статті розглянуто окрему керамічну знахідку з території Кам'янської Січі — гончарний димлений глечик зі штампованим орнаментом. Ця знахідка є нетиповою для даної місцевості та заслуговує окремого висвітлення. Зроблено спробу виявити центр виробництва даного виду гончарних виробів та проаналізовані шляхи надходження кераміки на територію козацької січі. Значну увагу в статті приділено реставрації даної знахідки, поетично передано всі реставраційні процеси.

Ключові слова: Кам'янська Січ, гончарство, димлена кераміка, пічні кахлі.

Доба козацтва в Україні (XVI—XVIII ст.) важлива тим, що саме в цей час виникла більшість осередків гончарства: сформувались їх локальні технологічні й художні традиції, форми й декор виробів; засновувались й розгортали виробничу діяльність гончарні цехи (Пошивайло 2007, с. 21). У цей період українське гончарство переживало свій розквіт. Відбувалося створення нових форм та декору виробів, які відображали національні традиції та культуру. Умовно козацьку кераміку цього часу можна поділити на два типи: архітектурно-декоративну та побутову. До першого типу традиційно включають пічні кахлі та декоративні плитки, що використовувались для декорування стін, підлог, печей в інтер'єрі та інших архітектурних елементів. Зразки побутової кераміки включають глечики, горщики, полумиски, куманці, баклаги та інші вироби (столовий та кухонний посуд), які мали практичне значення й використовувались для приготування і зберігання їжі та напоїв, забезпечення інших побутових потреб.

Саме в цей час склалася й поширилась по всій території України традиція оздоблювати світлий глиняний посуд переважно ангобами (розпис кольоровою глиною, описка), а димлений (випалений у відновному середовищі) — рельєфним орнаментом (Голубева 2011, с. 133). Задимлений посуд випалювався у двоюрисних горнах круглої форми, зроблених з глини чи цегли. Випал був окислюючим (червоно-, світло-глиняна) та відновним (морена). При відновному випалі на деякий час закривались продухи і камера заповнювалась димом. Як паливе використовували дрова, що давали багато диму, тому посуд мав сірий (від світло-сірого до чорного) колір (ред. Телегін 1997, с. 69). Як основний матеріал у виробництві димленої кераміки використовувалася глина з великим вмістом окису заліза. Головну роль в утворенні чорного черепка відігравала спеціальна відновлювальна техніка випалу, коли у горні шляхом щільного закриття всіх отворів виникає безкиснев середовище. В таких умовах відбувається реакція вивільнення молекулярного кисню з окису заліза. В залежності від складу глини та температури випалювання (750—1000 °C) колір черепка набував від чорного тону до світло-сірого відтінку.

Статистичний аналіз знахідок фрагментів гончарної кераміки з території Кам'янської Січі, отриманих в результаті археологічних досліджень 1972—2021 рр. (без урахування предметів імпорту) дозволив встановити, що серед них переважають зразки, зроблені зі світлої глини, декоровані опискою. Меншою кількістю представлені вироби з теракоти (червоної глини); кілька зразків (розвал сіроглиняного горщика з трьох фрагментів та один фрагмент денця гончарного посуду) виготовлені за тех-

© П. ПЕТРАШИНА, А. ВОЛКОВ, 2025

This is an Open Access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

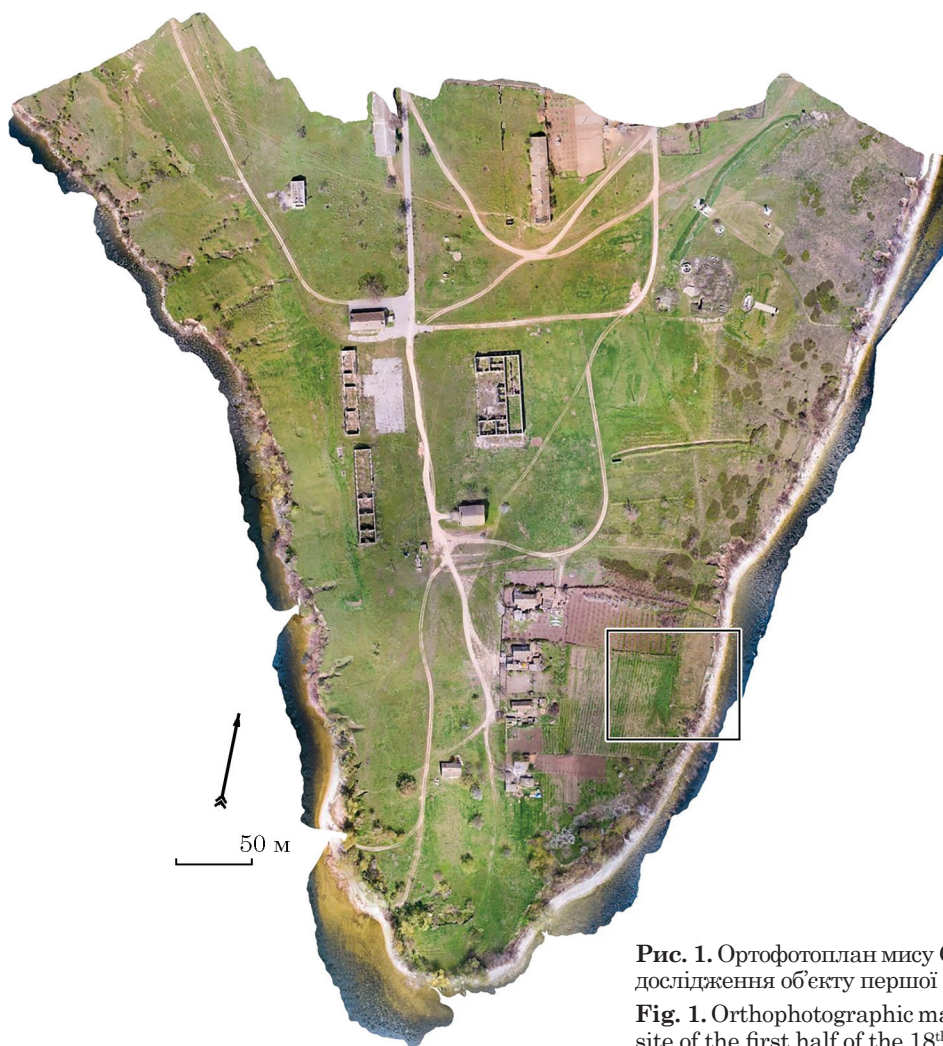

Рис. 1. Ортофотоплан мису Стрілка з позначенням місця дослідження об'єкту першої половини XVIII ст. у 2021 р.

Fig. 1. Orthophotographic map of Cape Strilka showing the site of the first half of the 18th century research in 2021

нологією димлення. Саме тому знахідка цілого димленого глечика, є нехарактерним для керамічного комплексу пам'ятки й вимагає додаткової уваги.

Нетиповий для території Січі димлений (або морений) глечик зі штампованим орнаментом було знайдено у вигляді розвалу в напрямку об'єкту першої половини XVIII ст. на ремісничо-господарчому передмісті¹ (шурф 4, глибина — 1,27 м від R0) під час проведення археологічних досліджень у с. Республіканець, Бериславського р-ну, Херсонської обл. у 2021 р. Залишки господарчого об'єкту, що ймовірно представляв собою

будівлю або майстерню з комплексом печей та господарчих ям для відходів, пов'язану з обробкою заліза, було частково зафіксовано сімома шурфами розмірами 2 × 2 м (№ 3—9 за польовою документацією 2021 р.) на схилі в південно-східній частині мису Стрілка (рис. 1). Шурфи закладені в безпосередній близькості від розкопу 1 2018 р., яким було досліджено господарчу піч першої половини XVIII ст. в районі господарчого передмістя Січі. Об'єкти, раніше досліджені на зазначеній ділянці, були ідентифіковані як залишки залізоплавильного комплексу (залізоплавильні горни, ями з виробничими відходами, канави та ін.) (Волков 2019, с. 15).

Об'єкт одношаровий, шурфами зафіксований лише частково: шурфами 8 і 9 зафіксовано завали глинобитних стін у вигляді глинистих запливів та пляма заповнення приміщення, а у шурфах 3—7 (рис. 2), закладених нижче по схилу, розчищено два приямки, що були заповнені золистим викидом темно-сірого кольору, насиченим крицею, шлаками, дрібними фрагментами виробів з чорного металу, фрагментами залізоплавильних тиглів, кахлів, гончарної кухонної та столової кераміки, люльок, віконних шибок. Матеріал перемішано з фрагмента-

1. Ще один розвал глечика на території ремісничого передмістя Кам'янської Січі знайдений під час досліджень 2009 р., приблизно за 15 м від місця дослідження 2021 р. Тоді, на глибині 0,35—0,64 м, під час розчищення пічки-підбою в заповненні трапився розвал світлоглиняного глечика з однією ручкою (Ильинский 2011, с. 19). Стінки орнаментовані червоними прямими та вихлястими смугами вздовж вінця та верхньої частини тулуба. Цей глечик за складом формувальної маси та способом декорування (червона описка), ідентичний до розвалів світлоглиняних горщиків виявлених під час досліджень господарської печі у 2018 р.

ми кальцинованих кісток тварин та шматочками деревного вугілля. Основна частина об'єкту знаходиться вище по схилу, на північ від дослідженої шурфами ділянки, в межах городів місцевих мешканців. Після первинної фіксації об'єкт було законсервовано до наступного польового сезону.

Серед знахідок переважають, головним чином, вироби з металу (скоби, цвяхи, шлаки, тиглі і, як мінімум, чотири цілі ухнали для фіксації підков (рис. 3: 2, 3, 12, 14). Власне, завдяки аналізу характеру знахідок й зроблено висновок про металообробну приналежність об'єкту, що досліджувався або про розташування подібного об'єкту в безпосередній близькості від шурфів 3—9 (ймовірно, кузню).

В меншій кількості у заповненні приямків фіксуються гончарні та скляні вироби (рис. 4). Серед знахідок переважають характерні для території Кам'янської Січі форми: гончарна світлоглиняна кераміка, орнаментована опискою (горщики, глечики, макітри), що датується першою половиною XVIII ст., а також люльки та пічні кахлі. Особливістю керамічного та скляного матеріалу польового сезону 2021 р. є його сильна фрагментація, що підтверджує функціональне призначення приямків (їх використання для відходів в якості смітника).

Комплекс матеріалів дозволяє з точністю датувати об'єкт часом функціонування Кам'янської Січі (початком XVIII ст.), що підтверджується також знахідкою в шурфі 9 срібної монети (копійки) часу правління царя Петра Олексійовича зразка 1696—1717 рр. (рис. 3: 8).

Майже по всій площі шурфу 4 (безпосереднє місце знахідки димленого глечика) фіксувався золистий викид з печі, насичений крицею, шлаками, деревним вугіллем та фрагментованими залізними виробами, що в значній мірі вплинули на стан поверхні глечика, утворивши стійкий шар забруднення продуктами корозії — на поверхні черепка фіксуються значні нашарування (до 25 мм) рудого кольору, що складаються з окислів заліза (рис. 5: 1).

Власне знахідка представляє собою гончарну тонкостінну посудину — глечик, з товщиною черепка 3—4 мм, що потовщується до 5 мм в районі денця. Глечик приземкуватих пропорцій висотою 202 мм, з широкою та невисокою горловиною (діаметр вінця — 117 мм). Шийка майже пряма, висотою 43 мм, вінця трохи відігнуті назовні. Краї вінців загладжені горизонтально. Тулуб роздутий, з яскраво виділеними заокругленими плічками з максимальним розширенням діаметру до 175 мм та плавним звуженням до денця. Денце пласке, діаметром 113 мм, з нерівномірною закраїною висотою від 2 до 5 мм. Перехід між закраїною та придонною частиною оформлено прокресленою лінією по вологій глині. Глечик оздоблено однією ручкою розміром 80 × 17 × 9 мм. Верхнє кріплення ручки знаходиться на середині висоти шийки,

Рис. 2. Шурфи 3—9, ортофотоплан

Fig. 2. Trenches 3—9, orthophoto map

нижнє — трохи нижче плічків (рис. 7). Зовнішню поверхню глечика орнаментовано в два прийоми в наступній послідовності:

1. Спочатку орнамент було нанесено штампом на плічка — безперервний ряд відтисків (в основі дуга вершиною донизу, над дугою горизонтальний ряд з чотирьох прямокутників). Шаг штампу безперервний, тому візуально утворює горизонтальний ряд дуг з рядом прямокутників над ним (рис. 5: 2). Такий орнаментальний мотив дуже нагадує та, ймовірно, безпосередньо пов'язаний з орнаментальними композиціями, що традиційно використовувались на розписному посуді початку XVIII ст., зафіксованому на Кам'янській Січі, розмальованому в техніці описки — шляхом нанесення узору мінеральними фарбами, а саме — традиційні «дуги з рядом крапок над ними» (рис. 5: 3). Вище прямокутників прокреслено 3 лінії, шириною до 1 мм, нижче ряду дуг — 4 лінії.

2. Після нанесення штампу зовнішню поверхню глечика було прикрашено регулярними про-

Рис. 3. Шурфи 3—9, металеві вироби, тигель, шлаки
Fig. 3. Trenches 3—9, metal items, crucible, slag

лощеними смугами, що створюють додаткову орнаментальну композицію: на шийці горизонтальними, від плічків до денця — вертикальними. Вертикальні смуги частково перекривають ряд дуг та чотири прокреслені лінії під дугами.

Поверхня глечика димлена, має сіро-чорний колір (тип випалу — відновлюваний). Ручка широка, кvasолеподібна в перетині. Хронологічним маркером виробу виступає димлена поверхня і плавність переходу одних частин профілю в інші. Така кераміка на теренах Наддніпрянщини датується рубежем XVII — XVIII ст. (Пуголовко, Калашник 2009, с. 89).

Посудину виготовлено з добре вимученої формувальної маси світло-сірого кольору із незначними домішками дрібного піску. Черепок рівномірної товщини, добре спечений, на зламі дрібнопористий.

Глечик надійшов на реставрацію у вигляді розвалу з 42 фрагментів з сильно забрудненою поверхнею, деякі фрагменти були втрачені (рис. 6: 1—3). Наявні втрати та пошкодження: а) значні ґрунтові забруднення та нашарування окислів заліза рудого кольору на поверхні черепка; б) втрачено цілісність виробу — 42 окремих фрагменти; в) відсутні фрагменти вінець (44 × 43 мм), плічків (75 × 53 мм) та тулубу (28 × 9 мм).

До того як стати повноцінним експонатом, з глечиком було проведено всі необхідні консерваційно-реставраційні роботи, а саме: а) здійснено очищення зовнішньої, внутрішньої поверхні та зламів від ґрунтових нашарувань, шлаків та окислів заліза, укріплено черепок; б) після підбору фрагментів проведено їх склеювання в єдиний експонат та доповнено втрати

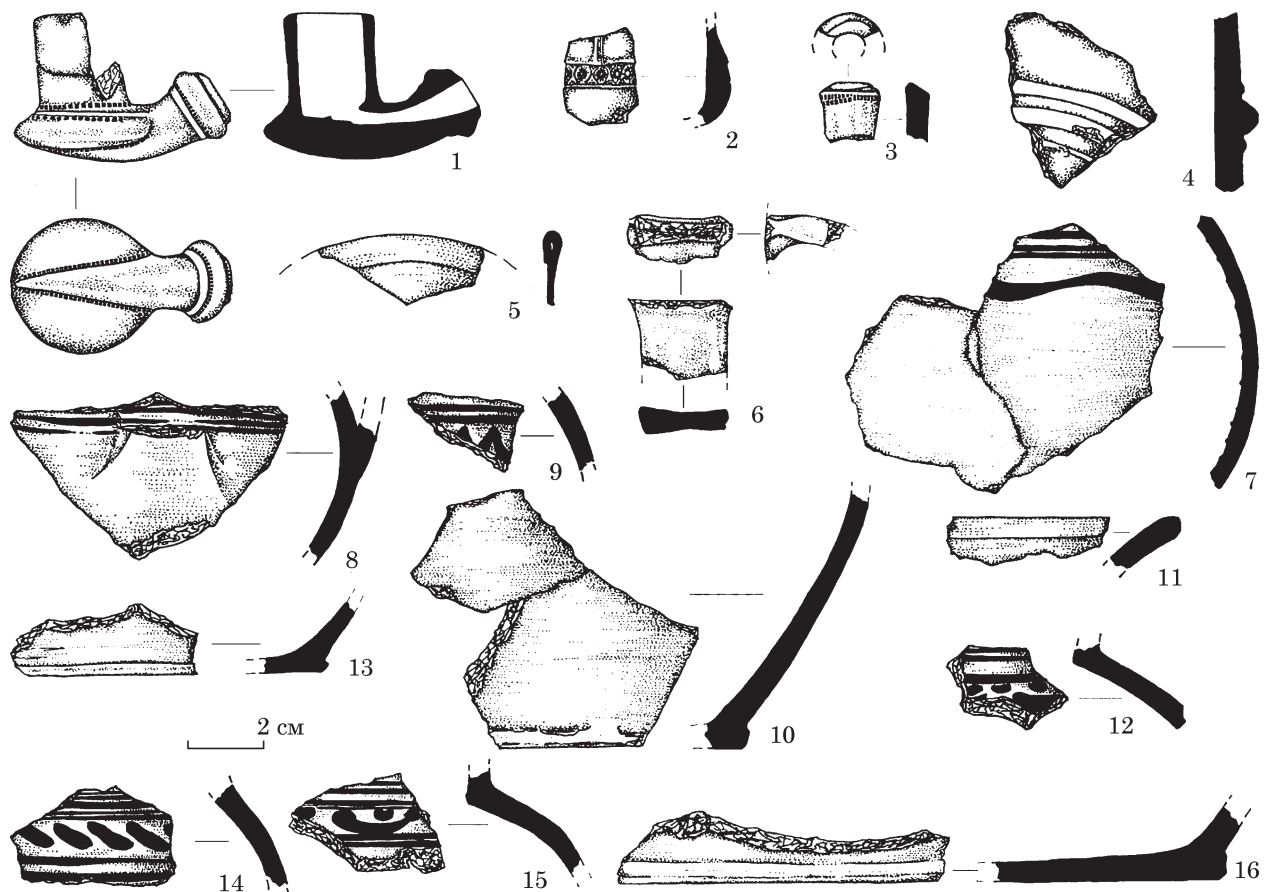

Рис. 4. Шурфи 3—9, гончарні та скляні вироби
Fig. 4. Trenches 3—9, ceramics and glassware

вінців, плічків та середньої частини тулуба з відновленням штампованого орнаменту. Під час доповнень до гіпсополімеру було додано графітову пудру (для візуального відтворення ефекту димленої поверхні) (рис. 6: 4). На завершальному етапі реставрації для створення цілісного художнього образу пам'ятки всі гіпсові доповнення були тоновані. В найближчій час експонат займе гідне місце в експозиції, присвяченій Кам'янській Січі (рис. 7).

Також по закінченні процесу реставрації зроблено об'ємну 3-D модель виробу. Нині методи фотограмметрії повсякчасно використовують під час неінвазійних досліджень археологічних пам'яток, так само як і 3D-моделювання окремих археологічних експонатів.

Атрибутація керамічного комплексу Кам'янської Січі в цілому та даної знахідки окремо, дозволяє зробити висновок щодо розвитку гончарства доби козацтва, наявність великої кількості форм та орнаментальних рішень, значних обсягів продукції. Натомість, унікальність димленої знахідки, визначається кількома обставинами. По-перше, зазначений тип посуду датується кінцем XVII — початком XVIII ст., тоді як загальна маса керамічного матеріалу з Кам'янської Січі хронологічно належить до першої половини XVIII ст. Таким чином, можливий випадок або тривалого використання

посудини в побуті, або збереження традицій виготовлення подібних форм (Коваленко 2011, с. 68). По-друге, центри виготовлення димленого посуду відповідного типу у XVII—XVIII ст. знаходились у центральних областях України, відповідно, не можна казати про місцеве походження виробу (судячи з форми та типу орнаменту, пам'ятка може походити з Південної Наддніпрянщини (сучасні Дніпропетровщина та Кіровоградщина), де подібні вироби були досить поширеними). Тож, ми маємо справу із випадком внутрішнього імпорту — переміщенням гончарної продукції між різними регіонами України. Беручи до уваги те, що в загальній масі керамічного матеріалу подібна знахідка є одиничною, можна припустити: димлений глечик було привезено в якості особистого столового начиння під час переселення на Кам'янську Січ.

Якщо ж розглядати шляхи надходження гончарних виробів на Січ, то слід згадати таке.

1) Власне виробництво — деякі типи пічних кахлів (з орнаментальним мотивом «виноградна лоза», геометричним орнаментом) та окремі види столового й кухонного посуду. Про існування в межах ділянки Січі, ідентифікованої як ремісниче передмістя, власного гончарного виробництва свідчать результати археологічних досліджень 1989 р. під керівництвом В. Ільїнсь-

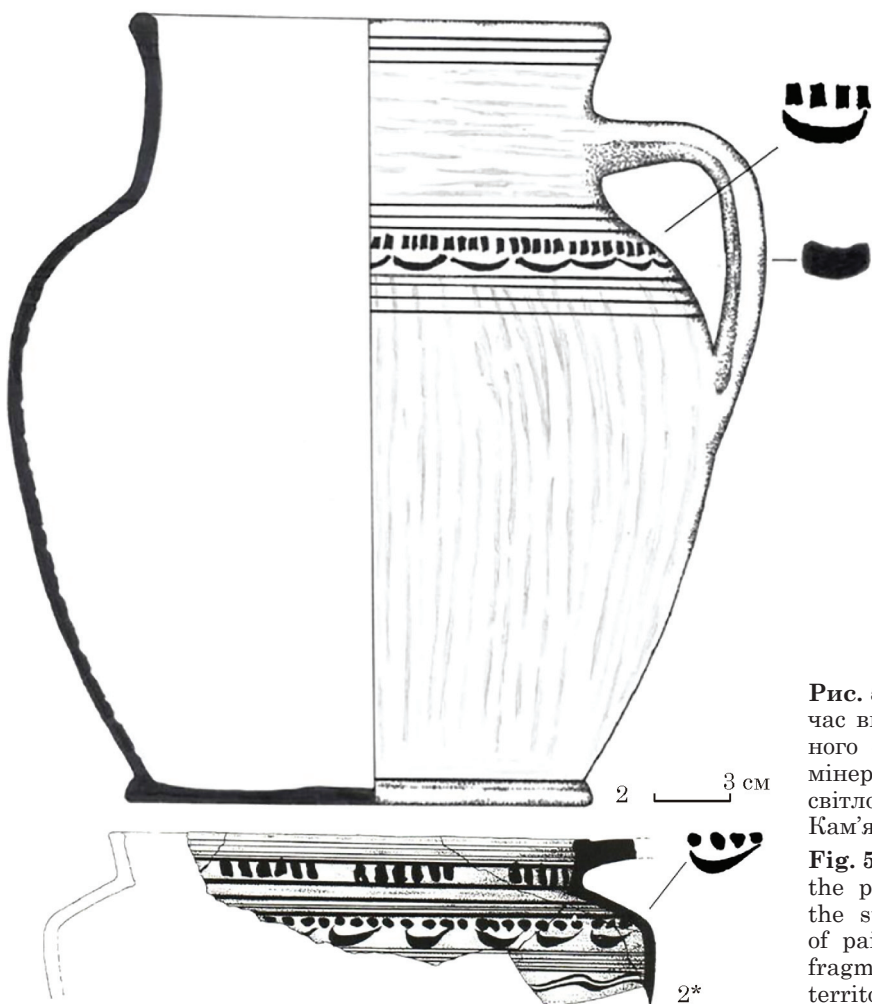

Рис. 5. Димлений глечик: 1 — під час виявлення; 2 — схема штампованого орнаменту; 2* — схема розпису мінеральними фарбами на фрагменті світлоглиняного горщика з території Кам'янської Січі

Fig. 5. A jug with smoky surface: 1 — the place of the find; 2 — scheme of the stamped ornament; 2* — scheme of painting with mineral paints on a fragment of a light clay pot from the territory of the Kamianska Sich

кого. Так, в числі знахідок того експедиційного сезону слід відмітити дві заготовки (глиняні зліпки) для виробництва кахлів, що мали сліди розминання. За складом ці зліпки співпадають з кахлями з рослинно-геометричним орнаментом. В межах Січі, в береговому обриві, під шаром вапняку виявлена високоякісна, без домішок, сіра глина, ідентичного складу наявних зліп-

ків-заготовок кахлей. Виходячи з цього, можна припустити місцеве виробництво деяких типів кахлів майстрами Кам'янської Січі (Ільїнський 1989, с. 24). Також під час археологічних досліджень 1989 р. експедицією В. Ільїнського в західній частині мису Стрілка були виявлені залишки гончарної майстерні з піччю для випалу кахлів із цілими екземплярами всередині та навколо

Рис. 6. Глечик на різних етапах реставраційного процесу
Fig. 6. A jug at different stages of the conservation process

печі; зольна пляма круглої форми в приміщенні наземної майстерні була ідентифікована дослідниками як залишки конструкції гончарного кола, знищеного пожежею.

Слід додати, що ряд дослідників відносить до продукції власного виробництва Січі ще й люльки з глекоподібною чашкою, вкриті ангобом вишневого (бузкового) кольору (Сокульський 1974, с. 17; Ильинский 1989, с. 24; Плещкий 1999, с. 71). На цю думку дослідників наводить факт значної концентрації знахідок подібного типу люльок (75 фрагментованих та цілих люльок із

143 одиниць загальної кількості, тобто понад 52 %). Решта ж люльок неоднорідна за типом та походженням і представлена як традиційними формами східного типу (червоноглиняні, рожевоглиняні), так і українськими світлоглиняними, рідше — димленими.

На думку ж А. Чекановського (2002), це стиль якісного східного міського виробництва з Османської території (ймовірно, причорноморських міст).

2) Внутрішній імпорт — значна кількість зразків столового та кухонного посуду походять

Рис. 7. Димлений глечик після реставрації
Fig. 7. A jug with smoky surface after conservation works

із різних районів Наддніпрянщини. Так, із Південної Наддніпрянщини походить димлений глечик, описаний у статті, а також особливий вид кухонного посуду — гончарні казанці (два цілі екземпляри та близько семи окремих фрагментів) і деякі світлоглиняні посудини, орнаментовані опискою. До цієї ж категорії можна зарахувати поодинокі знахідки двох зразків полив'яного столового посуду (археологічні дослідження 1972, 1974 рр.), а саме — фрагменту тарілки, вкритої зеленою свинцевою поливою, зі штампованим рослинним орнаментом та фрагменту денця світлоглиняної миски з рослинним орнаментом, вкритого із внутрішнього боку поливою білого, зеленого та коричневого кольорів. Примітним є те, що вказані зразки було знайдено під час досліджень так званих «старшинських ям» або верхнього ряду куренів в північній частині Січі. Ймовірно, такі тарілки коштували дорожче і ввозились на територію Січі з найближчих гончарних осередків спеціально для старшини. Про їхню популярність свідчать згадки в описах майна київської козацької старшини, де полив'яні миски стоять у списку зі срібним та олов'яним посудом (Чміль 2001, с. 3).

3) Зовнішній імпорт, пов'язаний, насамперед, із постійними контактами зі Сходом та географічною близькістю до Османської імперії та Кримського ханства. Розширення кордонів Османської імперії на Північне Причорномор'я та тісні військово-політичні й економічні контакти з Запорізькою Січчю у XVII—XVIII ст. не могли не залишити вплив на культурну сферу, на-

слідком чого стало широке розповсюдження предметів османської культури на території прикордоння Порти. Роки археологічних досліджень Кам'янської Січі надали унікальний різноплановий матеріал для реконструкції економічної та побутової сторін життя козацького осередку. Зокрема, виявили матеріали турецького походження, представлені кримськими й османськими монетами, керамічними люльками східного типу та знахідками художньої кераміки Туреччини — фаянсових кавових піал (Петрашина 2019, с. 171).

Гончарні знахідки з території Кам'янської Січі дозволяють аналізувати та проводити ретельні дослідження керамічного виробництва часів козацтва, виявляти його особливості та специфіку торгівельних відносин в контексті існування Запорізьких Січей. На сьогодні Кам'янська Січ, хоча і потерпає від військової агресії, що тимчасово робить неможливим проведення археологічних досліджень, розкриває перед нами сторінки культурного та господарського буття українського козацтва та є однією з небагатьох ланок, які дають змогу вивчати розвиток українського гончарства XVII—XVIII ст.

ЛІТЕРАТУРА

- Волков, А. В. 2019. *Звіт про проведення археологічної розвідки на території Кам'янської січі у 2018 р.* Науковий архів Національного заповідника «Хортиця», спр. 995.
- Голубева, І. 2011. Гончарний комплекс Верхнього Салтова другої половини XVII — XVIII століття. *Українська керамологія: Національний науковий щорічник. За рік 2007*, III (1): Українське гончарство доби козацтва, с. 133-144.
- Ильинский, В. Е. 1989. *Отчёт об исследованиях Каменской Сечи в 1989 году.* Науковий архів Національного заповідника «Хортиця», спр. 702.
- Ильинский, В. Е. 2011. *Отчёт о работе археологической экспедиции НЗХ на Каменской Сечи и о Тягинь (Бериславского района, Херсонской области).* Науковий архів Національного заповідника «Хортиця», спр. 679.
- Коваленко, О. 2011. Про особливості глиняного посуду XVIII століття Полтавського гончарного осередку. *Українська керамологія: Національний науковий щорічник. За рік 2007*, III (1): Українське гончарство доби козацтва, с. 67-79.
- Петрашина, П. Д. 2019. Піали турецького виробництва в матеріалах археологічних досліджень Кам'янської Січі. *Українська керамологія: Національний науковий щорічник. За рік 2018*, XIII (1): Кераміка як маркер міжкультурних зв'язків, с. 170-184.
- Плецький, С. 1999. Люльки Кам'янської Січі. *Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996—1999*, 4, с. 68-72.

Пошивайло, О. 2011. Нове життя «Української керамології». *Українська керамологія: Національний науковий щорічник. За рік 2007*, III (1): Українське гончарство доби козацтва, с. 9-24.

Пуголовок, Ю. О., Калашник, Є. С. 2009. *Дослідження Полтавської фортеці: Старе місто*. Київ; Полтава.

Сокульський, А. Л. 1974. *Звіт про дослідження Кам'янської Запорізької Січі*. НА ІА НАН України, ф. 64, 1974/119.

Телегін, Д. Я. (ред.). 1997. *Археологія доби українського козацтва XVI—XVIII ст.* Київ: Інститут змісту і методів навчання.

Чекановський, А. 2002. Керамічні люльки Середнього і Нижнього Подніпров'я. *Наукові записки з української історії*, 13, с. 162-165.

Чміль, Л. 2001. Київська кераміка XVI—XVIII століть (online). *Восточноєвропейський археологічний журнал*, 5 (12). Режим доступу: <http://archaeology.kiev.ua/journal/050901/chmil.htm> (Дата звернення 4 вересня 2022).

REFERENCES

Volkov, A. V. 2019. *Zvit pro provedennia arkhеologichnoi rozvidky na terytorii Kamianskoi sichi u 2018 r.* Naukovyi arkhiv Natsionalnoho zapovidnyka «Khortytsia», spr. 995.

Holubieva, I. 2011. Honcharnyi kompleks Verkhnoho Saltova druhoi polovyny XVII — XVIII stolittia. *Ukrainska keramolohiia: Natsionalnyi naukovyi shchorichnyk. Za rik 2007*, III (1): Ukrainske honcharstvo doby kozatstva, s. 133-144.

Pinskii, V. E. 1989. *Otchet ob issledovaniakh Kamenskoi Sechi v 1989 godu*. Naukovyi arkhiv Natsionalnoho zapovidnyka «Khortytsia», spr. 702.

Pinskii, V. E. 2011. *Otchet o rabote arkhеologicheskoi ekspeditsii NZKH na Kamenskoi Sechi i o. Tiagin (Berislavskogo raiona, Khersonskoi oblasti)*. Naukovyi arkhiv Natsionalnoho zapovidnyka «Khortytsia», spr. 679.

Kovalenko, O. 2011. Pro osoblyvosti hlynianoho posudu XVIII stolittia Poltavskoho honcharnoho osередku. *Ukrainska keramolohiia: Natsionalnyi naukovyi shchorichnyk. Za rik 2007*, III (1): Ukrainske honcharstvo doby kozatstva, s. 67-79.

Petrashyna, P. D. 2019. Pialy turetskoho vyrobnytstva v materialakh arkhеologichnykh doslidzhen Kamianskoi Sichi. *Ukrainska keramolohiia: Natsionalnyi naukovyi shchorichnyk. Za rik 2018*, KhIII (1): Keramika yak marker mizhkulturnykh zv'iazkiv, s. 170-184.

Pletyskyi, S. 1999. Liulky Kamianskoi Sichi. *Ukrainske Honcharstvo: Natsionalnyi kulturolozhichnyi shchorichnyk. Za roky 1996—1999*, 4, s. 68-72.

Poshyvailo, O. 2011. Nove zhyttia «Ukrainskoi keramolohii». *Ukrainska keramolohiia: Natsionalnyi naukovyi shchorichnyk. Za rik 2007*, III (1): Ukrainske honcharstvo doby kozatstva, s. 9-24.

Puholovok, Yu. O., Kalashnyk, Ye. S. 2009. *Doslidzhennia Poltavskoi fortetsi: Stare misto*. Kyiv; Poltava.

Sokulskyi, A. L. 1974. *Zvit pro doslidzhennia Kamianskoi Zaporizkoi Sichi*. НА ІА НАН України, ф. 64, 1974/119.

Telehin, D. Ya. (red.). 1997. *Arkheolohiia doby ukrainskoho kozatstva XVI—XVIII st.* Kyiv: Instytut змісту і методів навчання.

Chekanovskiy, A. 2002. Keramichni liulky Serednoho i Nyzhnoho Podniprov'ia. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii*, 13, s. 162-165.

Chmil, L. 2001. Kyivska keramika XVI—XVIII stolit (online). *Vostochnoeuropeiskiy arkhеologicheskyy zhurnal*, 5 (12). Rezhym dostupu: <http://archaeology.kiev.ua/journal/050901/chmil.htm> (Data zvernennia 4 veresnia 2022).

P. Petrashina, A. Volkov

ATTRIBUTION OF THE JUG WITH SMOKY SURFACE FROM ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE EARLY 18th CENTURY SITE AT THE KAMYANSKA SICH

The article deals with a specific ceramic find from the territory of the Kamyanska Sich — a pottery jug with smoky surface and stamped ornaments discovered in the site of the 1st half of the XVIII century in the economic suburb of the Sich.

A statistical analysis of the finds of pottery fragments from the territory of the Kamyanska Sich, obtained as a result of archaeological research in 1972—2021 (excluding imported items), revealed that the finds are dominated by samples made of light clay, decorated with paintings, and in a smaller number — of red clay. Only a few samples of pottery were made using the technology of reducing firing. This find is non-typical for this area and deserves special attention. An attempt is made to identify the center of production of this type of pottery and to analyze the ways of delivery of ceramics to the territory of the Sich.

The main ways of supplying pottery to the Kamyanska Sich are highlighted: 1) own production; 2) internal imports (within the historical regions of Ukraine); 3) external imports. Based on a comparative analysis, it was determined that this type of pottery dates from the late seventeenth — early eighteenth centuries, while the total mass of ceramic material from the Kamyanska Sich chronologically belongs to the first half of the eighteenth century. The centers of production of smoked ware were located in the central Ukraine, so we cannot speak about the local origin of the object (according to the shape and type of ornament, the object may originate from the Southern Naddniproianshchyna (modern Dnipro and Kirovohrad regions), where such products were quite common). Thus, it is resumed that the find is an example of the internal imports. Probably the smoked jug was brought as a personal tableware during the resettlement to Kamyanska Sich.

Keywords: Kamyanska Sich, pottery, smoky ceramics, stove tiles.

Одержано 2.05.2025

ВОЛКОВ Анатолій, науковий співробітник, Національний заповідник «Хортиця», Запоріжжя, Україна.

Anatoly VOLKOV, Researcher, National Reserve «Khortytsia», Zaporizhzhia, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-9381-8447,

e-mail: feofant@gmail.com.

ПЕТРАШИНА Поліна, старший науковий співробітник, Національний заповідник «Хортиця», Запоріжжя, Україна.

Polina PETRASHINA, Senior researcher, National Reserve «Khortytsia», Zaporizhzhia, Ukraine.

ORCID: 0000-0001-6325-7936,

e-mail: ilitzp8@gmail.com.